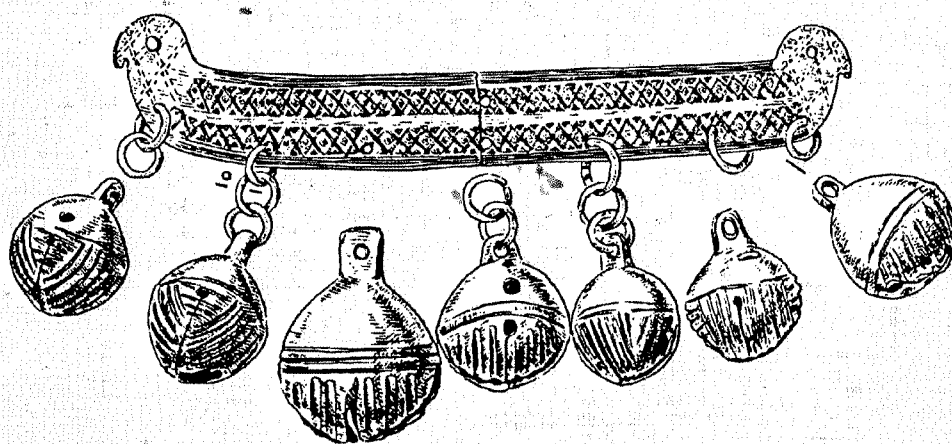

Vidurio Lietuvos archeologija

Etnokultūriniai ryšiai

VILNIUS 1996

47

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Archeologijos katedros Marvelės ekspedicija

Handwritten signature

Vidurio Lietuvos archeologija

ETNOKULTŪRINIAI RYŠIAI

VILNIUS 1996

1995 metų balandžio mėnesį Kaune vyko antroji Marvelės ekspedicijos organizuota mokslinė konferencija. Jos metu aptarti Vidurio Lietuvos gyventojų etnokultūriniai ryšiai su kaimyninėmis gentimis. Šiame leidinyje spausdinami konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu paruošti straipsniai.

**KONFERENCIJOS ORGANIZATORIAI
DĖKOJA:**

Kauno miesto Valdybos Kultūros skyriui
- už paramą organizuojant konferenciją ir leidžiant šį leidinį

Doc. A. Šalčiui
- už konferencijai suteiktas patalpas

Dr. R. Sidriui
- už straipsnių santraukų vertimą į anglų kalbą

SUDARYTOJAI:

Audrius Astrauskas
Mindaugas Bertašius

VIRŠELYJE:

Kamanų papuošalas.
Marvelė (Kauno raj.), žirgo kapas Nr. 37

IŠLEIDO:

Leidykla "Žalioji Lietuva", SL 1638
Trakai 3040, Karaimų 34-7. Tel. 238-51080

SPAUSDINO:

Spaustuvė "Petro ofsetas"
Vilnius, Žalgirio 90-201. Užs. Nr. 34.

ISBN 9986-470-18-8 TIRAŽAS 300 egz.

Turinys

Audrius ASTRAUSKAS Vidurio Lietuvos gyventojų kultūrinės orientacijos kaita SGA-VIGA	4
Mindaugas BERTAŠIUS Vidurio Lietuva: Rytų prekybos kelio beiškant	11
Mykolas MICHELBERTAS Centrinė Lietuva - romėniškojo laikotarpio emaliuotų dirbinių gamybos centras	18
Valdemaras ŠIMĖNAS Smailieji kovos peiliai-durklai baltų kraštuose I m. e. tūkstantmečio viduryje	27
Wojciech NOWAKOWSKI Römer - Barbaren - Vermittler	72
Aleksiejus LUCHTANAS, Gintautas VĖLIUS Laidosena Lietuvoje XIII-XIV a.	80
Vladas ŽULKUS Kaunas tarp Rytų ir Vakarų. Nemuno kelias I-II tūkst. po Kr. pradžioje	89
Jonas GENYS Prekybos keliai: Lietuvos pajūris - Vidurio Lietuva vėlyvajame geležies amžiuje	98

Vidurio Lietuvos gyventojų kultūrinės orientacijos kaita SGA-VIGA

Audrius Astrauskas

Erų sandūroje vykstant permainoms baltų kraštuose, pirmaisiais mūsų eros amžiais visoje Lietuvos teritorijoje pradeda didėti kapinynų skaičius, formuojasi atskiros jų grupės, kurių pagrindu išskirtos kultūrinės grupės.

Tuo metu Vidurio Lietuvoje, tarp Nemuno ir Neries santakos ir Dubysos, atsiranda keli kapinynai, sudarantys vieną iš senojo geležies amžiaus Lietuvos etnokultūrinių sričių. Savo užimama geografine padėtimi ši sritis yra ne tik Lietuvos, bet tam tikra prasme ir žymiai platesnio baltiškojo masyvo centras, esantis vakarų-rytų baltų genčių paribyje. Ši aplinkybė nulėmė tai, kad atskirais laikotarpiais dėl vienu ar kitu priežasčių kito šio regiono gyventojų kultūrinė orientacija.

Konferencijoje skaitytame pranešime bandyta apžvelgti Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros raidą senajame ir viduriniajame geležies amžiais. Kalbant apie kultūrinius ryšius apsiribota vyraujančiais santykiniais baltiškojo arealo ribose. Išsakytos mintys nepretenduoja į galutinę tiesą, bet pateikia atspirties taškus tolimesniems tyrimams.

Šios kultūros kilmė neaiški. A. Merkevičius, apibendrinęs visus, kartais ir abejotinus, duomenis apie žalvario ir ankstyvojo geležies amžių kapinynus Vidurio Lietuvoje, teigia, kad "ši sritis priklausė brūkšniuotosios keramikos kultūrai arba bent buvo didelė jos įtakoje" (A. Merkevičius 1994. P. 8.). Taigi, lieka neaišku, kokie veiksniai nulėmė tai, kad brūkšniuotosios keramikos kultūros, neabejotinai priskiriamos rytų baltams, teritorijoje senajame geležies amžiuje susiformavo vakarų baltų kultūra. Įdomu ir tai, kad Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų etnokultūrinė grupė nėra vienintelė "vakarietiška" kultūra, susiformavusi "rytietišką" brūkšniuotosios keramikos kultūros įtakos srityje. B2/C1 - C1a laikotarpiu nauja sūduviška kultūra pradeda formuotis ir Suvalkų paežeriuose (W. Nowakowski. 1991. P. 46.). Kaip matysime, šios dvi kultūros buvo gana glaudžiai tarpusavyje susijusios.

Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrą vadinu "vakarietiška", tačiau archeologų darbuose nėra vieningos nuomonės ne tik dėl šios kultūros kilmės, bet ir dėl jos priskyrimo vakarų ar rytų baltų masyvams. V. Šimėnas savo disertacijoje rašo, kad "I-IV a. Žemaitijoje ir centrinėje Lietuvoje vakarų baltų įtakos labai stiprios ir tai verčia šias kultūras, nors ir atsargiai, priskirti vakarų baltams" (V. Šimėnas. 1993. P. 40.). Disertacijos išvadose rašoma kiek kitaip: "be didesnių abejonių galime teigti, kad senojo geležies amžiaus vakarų baltai gyveno Lietuvos pajūryje ir Nemuno žemupyje. Labai stiprioje vakarų baltų

įtakoje buvo šiaurės ir centrinė Lietuva" (V. Šimėnas. 1993. P. 95). Drąsiau bent jau senojo geležies amžiaus Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrą vakarų baltams priskiria lenkų archeologai (W. Nowakowski. 1991. P. 43.; A. Bittner-Wroblewska. 1992. P.27 ir kt.). Tačiau kai kurie tyrinėtojai šioje srityje esančius paminklus priskiria rytų baltams (A. Bittner-Wroblewska. 1986-1990. P.83; M. Kaczynski. 1991. P.158).

Taigi atrodytų, kad aptariamoje srityje vakarų baltai gyveno bent jau senajame geležies amžiuje, tačiau šio laikotarpio pabaigoje, vykstant permainoms rytų Lietuvoje, rytų-vakarų klausimas vėl išskyla.

Daugelis tyrinėtojų, neturėdami pakankamai duomenų, nebando ieškoti atsakymo į klausimą, kokie procesai sąlygojo šios kultūros gimimą, tačiau kai kurie bandė kelti hipotezes. M. Alseikaitė-Gimbutienė manė, kad SGA plokštiniai kapai ilgos evoliucijos keliu išsivystė iš ankstyvojo geležies amžiaus pilkapių. Šis procesas, anot tyrinėtojos, prasidėjo "pajūrio srityje: Semboje, Klaipėdos krašte, Vakarų Lietuvoje ir Vakarų Latvijoje - tose srityse, kur naujesnės, "modernesnės" kultūros polinkiai visados anksčiau pasirodydavo". Tais pačiais procesais ji linkusi aiškinti ir Vidurio Lietuvos plokštinių kapų atsiradimą, "nes ir ši sritis neatsilikdavo nuo Vakarų Lietuvos kultūros" (M. Alseikaitė-Gimbutienė. 1943. P. 3). V. Šimėnas Centrinės Lietuvos ir Nemuno žemupio kapinynų atsiradimą I tūkst. pradžioje taip pat sieja su I tūkst. pr. m. e. pačios pabaigos ar I m. e. tūkst. pradžios pokyčiais vakarų Lietuvoje. (V. Šimėnas. 1993. P. 39). Be to, jis spėja, kad pirmaisiais mūsų eros amžiais į mažai apgyvendintas Nemuno pakrantes galėjo atsikelti dalis vakarų baltų ar jų kaimynų, kuriuos į šiaurę ar šiaurės rytus pastūmėjo I m. e. a. į Vyslos žemupį atsikėlę gotai (V. Šimėnas. 1993. P. 35; 1994. P. 14). J. Okulčiaus nuomone, centrinės Lietuvos ir Nemuno žemupio kultūrinės grupės susiformavo Sambijos ir Mozūrų paežerių kultūrų įtakoje (J. Okulicz. 1989. P. 86).

V. Novakovskis, remdamasis duomenimis apie antkaklių trimitiniais galais ir A42, A72, A77-80 tipų segių paplitimą, nurodo, kad I m. e. amžiaus pabaigoje Lietuvos teritorijoje susiformavusios vakarų baltams skirtos etnokultūrinės grupės (vakarų Lietuvos, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos) daugiau bendrų bruožų turi su Sambijos kultūra (W. Nowakowski. 1991. P.43, 52). Taigi, pirštūsi išvada, kad visų šių kultūrų susiformavimui didelės įtakos turėjo Sambijos pusiasalio gyventojai. Archeologų mintims pritaria ir antropologė R. Denisova. Ji mano, kad erų sandūroje dalis gyventojų iš pietvakariuose nuo dabartinės Lietuvos teritorijos esančių žemių galėjo persikelti per Nemuną ir įsikurti Nemuno bei Neries upių santakoje (Денисова Р. 1990. С. 61).

Mano nuomone, iš dalies teisūs ir tie tyrinėtojai, kurie mano, kad Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų sritis susiformavo veikiant vakarų Lietuvos kultūrai, ir tie, kurie čia išvelgia pietvakariinių sričių įtaką. Pažvelkime į centrinės Lietuvos gyventojų kultūros raidą chronologiškai. Pirmieji neabejotinai šiai kultūrinei sričiai skirtini ir patikimai datuoti kapai atsiranda B1 laikotarpyje, jų skaičius išauga B2 laikotarpyje. Tuo metu, J. Puzino žodžiais tariant, "įsigali graži, turtinga ir gana savarankiška, kitų kultūrų įtakos mažai tepaliesta kultūra" (Puzinas J. 1983. P. 97). Tačiau naujausių tyrinėjimų duomenys rodo, kad ši, kaip beje ir kitos Lietuvos teritorijoje išskiriamos

archeologinės kultūros, savo raidoje patyrė pakilimo ir nuosmukio laikotarpius, niekuomet nebuvo izoliuota nuo aplinkinio pasaulio, buvo veikiami kitų kultūrų ir pati skleidė savo įtaką.

Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros raidoje galima išvelgti keletą etapų. E. Jovaiša, tyrinėjęs senojo geležies amžiaus kapinynų medžiagą, šios kultūros raidoje išskiria du etapus - 0-200 m. ir 200-450 m. (*Йовайша Э. 1987. С. 12*). Mano nuomone, SGA ir VIGA pradžios medžiagą galima suskirstyti į 4 grupes (etapus).

I

Pirmasis Vidurio Lietuvos ploštinių kapinynų raidos etapas apima B1-B2-B2/C1 (apie 70-220 m. e. m.) periodus.

E. Jovaiša ankstyviausiam, t. y. B1 laikotarpiui priskiria Raudonėnų kapinyną. Jo nuomone, I a. antrojoje pusėje, t. y. B2 periode, mirusieji pradėti laidoti naujuose Kriemalos, Sargėnų ir Veršvų kapinynuose (*Йовайша Э. 1987. С. 15*). 1987 metais aptiktas ir 1990-1991 metais tyrinėtas dar vienas šiam laikotarpiui skirtinas kapinynas Kulautuvoje (*Rickevičiūtė K. 1992*).

Vienos iš būdingiausių Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų raidos ankstyvąjį etapą reprezentuojančių įkapių yra įvijiniai antsmilkiniai, antkaklės trimitiniais galais, akinės prūsų serijos ir labai profiliuotos segės. Kaip minėta, toks dirbinių kompleksas labiau būdingas vakarų baltams. Atskirai verta aptarti moterų galvos papuošalus - įvijinius antsmilkinius. Tai baltų moterų mėgtas archaiškas papuošalas. Senajame geležies amžiuje nešiotų antsmilkinių prototipų aptikta žalvario amžiaus pabaigos-ankstyvojo geležies amžiaus vakarų Lietuvos pilkapiuose (*Григалавичене Э., Мяркявичюс А. 1980. С. 50; LAA. T. 4. P. 5; Michelbertas M. 1986. P. 85*), Kernavėje rastame brūkšniuotosios keramikos kultūros kape Nr.23 (*Luchtanas A. 1994. P. 159*). A. Tautavičius, remdamasis antsmilkinių radiniais Raudonėnų kapinyne, spėjo, kad šie papuošalai m. e. pradžioje plito į centrinę Lietuvą iš pajūrio (*LAA, T. 4. P. 5*). Šių papuošalų rasta visuose penkiuose B1-B2 laikotarpiams priskiriamuose aptariamojo regiono kapinynuose, o Sargėnuose jų rasta daugiausia - net 105 (iš viso Lietuvos teritorijoje jų rasta apie 140). Staigus antsmilkinių, t. y., papuošalų, turėjusių matyt labiau dvasinę nei praktinę prasmę, išnykimas II m. e. amžiaus pabaigoje, mano nuomone, liudija tuo metu vykusias rimtas permainas, galbūt net gyventojų kaitą. Tuo labiau, kad II amžiaus pabaigoje apleidžiami visi ankstyvojo laikotarpio kapinynai, išskyrus Veršvus. Tuo pat metu ar kiek vėliau mirusieji pradėti laidoti naujuose kapinynuose - Marvelėje, Seredžiuje, Veliuonoje.

II

Antrasis šios kultūros raidos etapas apima C1a-C2 periodus (apie 150-300 m. e. m.).

Jei ankstyvajame raidos etape centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūra neabejotinai priklauso Sambijos - vakarų Lietuvos - Nemuno žemupio kultūrų grupei, tai antrajame etape sustiprėja šios srities ryšiai su pietiniais

kaimynais - Mozūrijos ir Sūduvos gyventojais. Apie tai visų pirma liudija Marvelės kapinyne, kape Nr.54 rastas smeigtukas bei kape Nr.58 rasta segė trikampe kojele, artima A133 tipui. Šie dirbiniai būdingi Bogačevo kultūrai (*Nowakowski W. 1991. P. 54 ir asmeninė autoriaus informacija, už kurią esu dėkingas*). Be to, šiame etape šiuos arealus į vieną grupę jungia emaliu puoštų pasaginių segių paplitimas (*Kaczynski M. 1991. P. 175; Michelberto M. straipsnis šiame leidinyje*). Labiausiai tikėtina, kad segės, artimos A96 tipui, Marvelės kapinyno kapuose Nr.596 ir 772 rasti galvos apdangalo (?) papuošalai, savo stilistika ("gyvatukas") labai primenantys Velbarko kultūroje paplitusias apyrankes, centrinę Lietuvos dalį pasiekė tarpininkaujant pietiniams kaimynams. Paminėtina dar viena šiuos kontaktus atspindinti dirbinių grupė. Tai vienas iš būdingiausių C1 laikotarpio dirbinių - laiptelinės III gr. segės. Vakarų baltams būdingos vadinamojo "mozūriško" tipo segės, labiausiai paplitusios Mozūruose ir Sambijoje, tuo tarpu rytų pabaltijo genčių žemėse labiausiai paplitusios kitų tipų segės (*Michelbertas M. 1986. P. 118; Nowakowski W. 1991. P. 54. Pieš. 7*). Lietuvos teritorijoje rastos tik dvi "mozūriškojo" tipo segės, ir abi - Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūrai skirtiname Klangių kapinyne (*Michelbertas M. 1986. P. 117*). Tiesa, šiame areale gana daug randama ir "rytietišku" III gr. II pogrupio segių. Vien tik Marvelės kapinyne jų jau rasta 27.

III

Trečiasis Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų raidos etapas apima pačią senojo geležies amžiaus pabaigą, t. y. C3-D periodo pirmąją pusę (apie 300-400 m. e. m.).

Jau antrojo centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros raidos etapo antrojoje pusėje pradeda plėstis ryšiai su kaimynine rytų Lietuva. Tam tikra prasme formuojasi atskira kultūrų grupė, apimanti Suvalkų kraštą, dalį Užnemunės, centrinę Lietuvą ir "jotvingišką" rytų Lietuvos dalį. ("Jotvingiška" arba "sūduviška" rytų Lietuvos dalimi šiame laikotarpyje vadinu tą jos dalį, kuriame atsiranda Eitulionių tipo paminklai, t. y., dabartinius Trakų-Kaišiadorių rajonus.)

Centrinės Lietuvos gyventojai glaudžius ryšius su Užneme matyt palaikė ir pirmaisiais mūsų eros amžiais. Apie tai byloja Pažarsčio pilkapių tyrimų duomenys (*Michelbertas M. 1989. P. 22*). Apie vėlesnius Užnemunėje esančius laidojimo paminklus turime labai mažai duomenų. Daugiausia tai atsitiktiniai, statybų ar kitų darbų metu surinkti pavieniai dirbiniai, negausi informacija (Bakšiai, Delnica, Seiliūnai). "Jotvingiškoje" rytų Lietuvos dalyje tyrinėti vos keli senojo geležies amžiaus vidurio-antros pusės paminklai (Eitulionys, Maisiejūnai). Vis dėlto galima teigti, kad šių regionų gyventojai palaikė gana glaudžius tarpusavio ryšius. Dėl to plačiau išplinta pasaginės emaliu puoštų segės (Bakšiai, Eitulionys), šaukštinės antkaklės. Rytų Lietuvoje ir Suvalkų krašte paplinta rankogalinės apyrankės.

Centrinę ir rytinę Lietuvos dalis sieja ir šiame laikotarpyje atsiradę laidosenos bendrumai. T. y. paprotys nesudegintus mirusiojo palaikus laidoti duobėje, iškastoje po pilkapio, juosiamo akmenų vainiku, sampilu. Archeologiniams duomenims neprieštarauja ir antropologų tyrimai (*Jankauskas R., Barkus A. 1994. P. 80*).

IV

Nėra visai aiški D ir E laikotarpių (o kartu ir senojo bei viduriniojo geležies amžių) riba, smulkesnis D arba (ir) E laikotarpių suskirstymas į atskirus periodus. Marvelės kapinyno tyrimų duomenys leistų spėti, kad bent jau centrinėje Lietuvoje riba, skirianti šiuos du laikotarpius, turėtų būti siejama su IV-V a. sandūra, nes V a. pirmosios pusės medžiaga atspindi visai kitokias tiek kultūrinės, tiek ir socialines realijas. Jos susijusios ne tik su naujos dirbinių grupės atsiradimu (antkaklės su kilpele ir kabliuku, lankinės segės trikampe kojele ir kt.), bet ir su kapų skaičiaus padidėjimu, sidabrinių papuošalų gausa. Visą šį kompleksą, kurį galima pavadinti Plinkaigalio-Pašuvio etapu, sunku priskirti kuriam nors laikotarpiui, tradiciškai išskirtam pagal archeologinę medžiagą. Nes pagal bendrai priimtą sistemą, D laikotarpį reprezentuoja tokie dirbiniai kaip šaukštinės antkaklės, lankinės (tame tarpe ir II gr. žieduotosios) segės lenktomis kojėlėmis, o šio laikotarpio pradžia siejama su lankinių ilgakojų, III gr. žieduotųjų segių atsiradimu, t. y., V a. pab.-VI a. Taigi, aukščiau minėtas radinių kompleksas tarsi iškrenta iš tradicinės periodizacijos schemas. Ši problema dar laukia archeologų dėmesio.

Taigi, kaip minėta, Vidurio Lietuvos plokštinių kapinynų kultūros raidos ketviršis etapas prasideda IV-V a. sandūroje. V. Šimėno nuomone, tuo metu vykusiai permainas reikėtų sieti su "bendru visai Europai procesu ir istoriniuose šaltiniuose minimų Juodosios jūros pakrantėse įsikūrusių ostgotų valstybės įtakos plėtra bei hunų nukariavimais" (*Šimėnas V. 1992. P. 32-33*). Antropologė R. Denisova taip pat linkusi Plinkaigalyje išvelgti ateivišką substratą, artimą rytų baltų gentims, gyvenusioms I tūkst. pr. m. e. II pusėje pietryčių baltų masyve (*P. Денисова, 1990. С. 60*).

Centrinėje Lietuvoje daugiausia V-VI a. kapų rasta Plinkaigalio ir Marvelės kapinyuose. Nors Plinkaigalis ribojasi su žemaičių etnokultūrine sritimi, o Marvelė yra pagrindiniame centrinės Lietuvos kultūros areale, jų gyventojai labai artimai bendravo. Apie tai byloja panašūs laidojimo papročiai, tų pačių tipų papuošalai. V. Kazakevičiaus nuomone, Plinkaigalio kapinyne laidoti aukštaičiai (*Kazakevičius V. 1993. P. 140*). Taigi, matyt ir Marvelėje V-VI a. gyvenusi bendruomenė buvo aukštaitiška. Tiesa, abiejuose kapinyuose aptinkama radinių, būdingų žemaičiams bei žemgaliams (įvijiniai apgalviai, stambios žalvarinės įvijos antkaklės balneliniais galais, įtveriamieji ietigaliai ir kt.), tačiau jų kiekis ima augti tik vidurinio geležies amžiaus antroje pusėje. Tai rodo, kad šių regionų gyventojai palaikė glaudžius tarpusavio ryšius. Čia galima prisiminti antropologo G. Česnio nuomonę, kad senojo geležies amžiaus centrinės Lietuvos ir V-VI a. Plinkaigalio dolichokraninio tipo žmonės galėjo dalyvauti žemaičių formavimosi procese (*Чеснис Г. 1985. С. 31-32; Česnys G. 1988. P. 91*). Taigi, atrodo, kad yra pagrindo kalbėti apie nuo viduriniojo geležies amžiaus vidurio (gal net pirmos pusės) stiprėjančius ryšius tarp centrinės Lietuvos ir Žemaitijos.

LITERATŪRA

- ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ M. 1943. - Kapų tipai Lietuvoje proistoriniais laikais // Gimtasai kraštas. Š. 1943. Nr. 31. P. 1-32.
- BITTNER-WROBLEWSKA A. 1986-1990. - Zapinki z gwiazdzistą I lopatkowatą nożką z południowo-wschodnich wybrzeży Bałtyku // Wiadomosci Archeologiczne. T. LI. 1986-1990. Z. 1. P. 49-90.
- BITTNER-WROBLEWSKA A. 1992. - Cross-Bow brooches from the Eastern Baltic basin in the Early Migration Period. The Import of ideas or objects? // Contacts across the Baltic Sea during the Late Iron age (5th-12th centuries). Baltic sea conference, Lund, October 25-27. 1991. Lund. 1992. P. 27-36.
- ČESNYS G. 1988. - Paleodemografija ir antropologija. // Lietuvos Archeologija. T. 6. Obelių kapinynas. Vilnius. 1988.
- JANKAUSKAKS R., BARKUS A. 1994. - Marvelės senkapio (I-VII m. e. a.) antropologija (1991-1992m. medžiaga) // Vidurio Lietuvos archeologija. V. 1994. P. 79-85.
- KACZYNSKI M. 1991. - Z problematyki kontaktow zachodnich baltow z prowincjami Imperium Romanum // RB 1991. T. XVI. S. 157-195.
- KAZAKEVIČIUS V. 1993. - Plinkaigalio kapinynas. Lietuvos archeologija, kn. 10. V. 1993. LAA. T. 4. - Lietuvos TSR archeologijos atlasas: I-XIII a. radiniai. V. T. 4.
- LUCHTANAS A. 1994. - Kapinyno ir gyvenviečių tyrinėjimai Pajautos slėnyje Kernavėje 1993 metais // ATL 1992 ir 1993 metais. V. 1994. P. 158-160.
- MERKEVIČIUS A. 1994. - Etnokultūrinė situacija laidosenos duomenimis Vidurio Lietuvoje žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje // Vidurio Lietuvos archeologija. V. 1994. P. 5-9.
- MICHELBERTAS M. 1986. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V. 1986.
- MICHELBERTAS M. 1989. - Pažarsčio pilkapiai // Istorija. 1989. T. 30. P. 3-23.
- NOWAKOWSKI W. 1991. - Kulturowy krąg zachodniobałtyjski w okresie wplywow rzymskich. Kwestia definicji I podziałow wewnętrznych // Archeologia bałtyjska. Materiały z konferencji. Olsztyn, 24-25 kwietnia 1988 roku. Olsztyn. 1991. P. 42-66.
- OKULICZ J. 1989. - Proba identyfikacji archeologicznej ludow bałtyjskich w polowie pierwszego tysiąclecia n. e. // Barbaricum 1989. P. 64-97.
- PUZINAS J. 1983. - Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Rinktiniai raštai. Chicago. T. 1. P. 33-198.
- RICKEVIČIŪTĖ K. 1992. - Kulautuvos (Kauno raj.) kapinyno tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. V. 1992. T. 1. P. 114-117.
- ŠIMĖNAS V. 1992. - Nauji V a. pab.-VI a. pr. laidojimo papročiai Nemuno žemupyje // Iki krikščioniškosios Lietuvos kultūra. Istoriniai ir teoriniai aspektai. V. 1992. P. 23-35.
- ŠIMĖNAS V. 1993. - Etnokultūriniai procesai vakarų Lietuvoje I m. e. tūkstantmečio viduryje. Humanitarinių mokslų srities Istorijos krypties daktaro disertacija. V. 1993.
- ŠIMĖNAS V. 1994. - Pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynai I m. e. tūkstantmečio pirmojoje pusėje // Vidurio Lietuvos archeologija. V. 1994. P. 10-20.
- ЧЕСНИС Г. 1985. - Палеопопуляционный подход к решению вопроса о формировании некоторых балтских племен и народностей // Проблемы этнической истории балтов. P. 1985. С. 30-33.
- ДЕНИСОВА Р. Я. 1990. - География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в начале тысячелетия н. э. на территории Литвы и Латвии. Балты, славяне, прибалтийские финны. Этногенетические процессы. P. 1990. С. 28-81.
- ГРИГАЛАВИЧЕНЕ Э., МЯРКЯВИЧЮС А. 1980. - Древнейшие металлические изделия в Литве. В. 1980.

Audrius Astrauskas

CULTURAL CHANGE IN CENTRAL LITHUANIA:
OLD IRON AGE TO THE MIDDLE IRON AGE

Summary

During the Old Iron Age (OIA), or Roman period, several ethnic groups or cultures inhabited Lithuania. The extent of their territories is indicated through archaeologically-known features and traditions. One of these groups is the Central Lithuanian Flat Burial culture. Most of the cemeteries associated with this culture are located along the Nemunas river, between Kaunas and the confluence of the Nemunas and Dubysa. A consensus does not yet exist among archaeologists as to the origin of this culture. Some identify it with the West Balts, other with the East Balts.

This paper describes changes in cultural orientation in Central Lithuania from the OIA into the Migration period. Data are from the 1991-95 excavations at the Marvele cemetery. The sequence of culture change can be divided into four groups:

I. Period B1-C1a. Diagnostic burial goods from this period include female spiral temple ornaments, neck-rings with trumpet head terminals, Old Prussian series "eye"-decorated brooches, and highly profiled brooches. This complex of burial goods is characteristic of West Balts in general. By the end of this period, new types of artifacts appear, and most older cemeteries are abandoned.

II. Period C1a-C2. New cemeteries at Seredzius, Veliuona and Marvele are established at the beginning of this period. Neighboring southern regions such as Mozurija and Sudovia strongly influence material culture, for example, A.V. 96 type brooches, stepped "Mozurian"-type brooches, and enamelled penannular brooches.

III. Period C3-D. Contact with East Lithuania intensifies at this time. A cultural group emerges that consolidates Suvalkija, southwest and central Lithuania, and "Jotvingian" Lithuania (i.e. the area of Eitulation-type sites in east Lithuania, and including the Trakai-Kaišiadorys districts). Ties between these regions are indicated by the use of enamelled penannular brooches, neck-rings with spoon shaped terminals and the spread of a funerary tradition in which burial pits are covered by a barrow.

IV. The fourth stage begins in the first half of the V century. It is marked by the new complex of artifacts (neck-ring with a loop-and-hook clasp, crossbow brooch with a triangular foot), and a general increase in number of burials as well as wealthy burials containing silver artifacts. This stage is particularly evident at the Plinkaigalis and Semigallian culture, including bronze spiral-element headbands, large spiral ornament for fastening hair at the back of the head, and neck-ring with saddle-shaped clasps.

Vidurio Lietuva:
Rytų prekybos kelio beiėškant

Mindaugas Bertausius

Plačiai žinomo mirusiųjų deginimo papročio kilmė ir raida Lietuvoje vėlyvajame geležies amžiuje vertinama nevienareikšmiškai. Ir šiuo metu tai ši tema yra svarbi ne tik šio atskiro papročio, bet ir visos Lietuvos priešistorės tyrimams.

Nesigilindami į įvairias tendencijas, pabandykime įvertinti deginimo papročio egzistavimą platesniame regione, kurį apibrėžia panašios ekologinės, klimatinės ir ekonominės sąlygos.

Bene ryškiausiai šį regioną apibrėžia Baltijos jūra, kurios reikšmė ypač padidėjo I tūkst. antrojoje pusėje. Nuo VII-VIII a. sparčiai intensyvėjo Pareinės ir Frizijos prekybiniai ryšiai su Baltijos regionu (*Hodges R. 1989. P. 37*). Jau nuo VIII a. atsivėrus šiauriam prekybos keliui su arabais ši ekonominė sistema porą šimtmečių neabejotinai įtakojo ne tik Skandinavijos, bet ir Centrinės Europos istorijos raidą (*Hodges R. 1989. P. 42*). Ir kiti autoriai pastebi, kad VIII a. visa Šiaurės Europa patyrė didelį ekonominį augimą, pasireiškusį ir prekybinių centrų kūrimusi jūrų bei upių pakrantėse Vakarų Europos, Anglijos ir Baltijos regionuose (*Roesdahl E. 1992. P. 189*). Tankus upių tinklas, būdingas ir Baltijos regionui, teikė galimybę patekti į žemyninius kraštus ir išnaudoti jų ekonomines galias bei kurti čia prekybos centrus. Tyrimai rodo, jog Vakarų slavų, Skandinavijos ir Rytų Pabaltijo kraštų visuomeninės-politinės ir teritorinės struktūros bei jų organizacija buvo labai panaši (*Žulkus V. 1994. P. 191*). Tokią padėtį atspindėjo ir istoriniai šaltiniai: apie IX a. Baltijos regiono Rytų-Vakarų ryšius kalba Rimberto kronika, XI a. A. Bremenietis aprašo įprastą ir patogų susisiekimą tarp Šlezvigo ir Slavijos, Švedijos, Sambijos, net Graikijos (*Roesdahl E. 1992. P. 95*).

Jau nuo tautų kraustymosi laikų stiprėjantys tarpregioniniai ryšiai ir mainai skatino socialinę-ekonominę aplinkinių kraštų raidą. Nuo VI a. visame Baltijos jūros rajone besiformuojantis tolimosios prekybos tinklas sukūrė sąlygas vienu metu ir panašiu ritmu vystytis skirtingoms tautoms, gyvenančioms pakrantėse ir žemyninėje sausumoje (*Okulicz-Kozaryn J. 1993. P. 88*). Įvaldant šiaurės prekybos kelią atsiranda sąlygos formuotis naujai urbanistinei visuomenei (*Hoedges R. 1989. P. 7*). Baltijos pakrantėse kuriasi vieningas prekybos tinklas, o frizų, skandinavų, vakarų slavų, baltų ir vakarų suonių žemes jungia bendros mokėjimo priemonės (*Okulicz-Kozaryn J. 1993. P. 88*).

Ne vienas tyrinėtojas yra atkreipęs dėmesį į didelį baltų, slavų, skandinavų tautų mitologijos ir tikėjimų panašumą. Tam tikru laikotarpiu šis regionas išsiskiria pagonybės vyravimu - VII-X a. Baltijos jūrą supa pagonybė išpažįstančios tautos. Visos jos daugiau ar mažiau laikosi dažniausiai